

**ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СХЕМИ ТІЛА
ЯК ЕТАПУ РОЗВИТКУ ПРОСТОРОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Бобренко Інна Всеволодівна
*молодший науковий співробітник
лабораторії олігофренопедагогіки
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
IVB08@ukr.net*

Динамічні зміни соціальних реалій сучасного українського суспільства ознаменували актуальність вдосконалення навчання та виховання дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку з метою поліпшення їх соціальної адаптації та повноцінної інтеграції. Однією з ланок є забезпечення психофізичного розвитку дошкільників з розумовою відсталістю засобами та методами адаптивного фізичного виховання.

Дошкільний вік – період інтенсивного розвитку просторового мислення та просторового орієнтування дошкільників з розумовою відсталістю. Просторовий аналіз можна розглядати як вищий прояв аналітико-синтетичної діяльності, яка включає в себе певні форми, величини, місце розташування та динаміку предметів відносно один одного, аналіз власного тіла щодо навколишніх предметів тощо [2], [3], [4], [5]. В онтогенезі просторовий аналіз і синтез розвивається на основі активних рухів в реальному, багатовимірному та динамічному просторі з обов'язковою взаємодією аналізаторів різної модальності (зорового, слухового, тактильного, нюхового, смакового, вестибулярного, рухового, вісцерального).

Рівень розвитку просторового аналізу та синтезу відіграє велику роль при формуванні поняття про форму та величину, у процесі навчання навичкам письма, читання та рахунку, у здатності до порівняння тощо. Його недостатня сформованість у старших дошкільників викликає труднощі в практичній та навчальній діяльності, а в подальшому – виявлення характерних помилок у молодшому шкільному віці [5], [7]. Розвиток просторового сприймання, формування просторових уявлень, розвиток просторового орієнтування підвищують результативність і якість пізнавальної діяльності, сприяють удосконаленню інтелектуальних здібностей вихованців.

Орієнтування в просторі можна охарактеризувати як практичне застосування просторових уявлень. Процес розвитку просторового орієнтування досліджувався вітчизняними та зарубіжними науков-

цями Б. Г. Ананьєвим, Л. І. Леушиною, Г. О. Люблінською, А. А. Невською, О. Ф. Рибалком. Було з'ясовано, що він відбувається по шляху абстрагування від власного тіла і першим етапом розвитку просторового орієнтування дитини є опанування орієнтацією у схемі власного тіла.

Під «схемою тіла» розуміють його інформаційний образ аботривимірну статодинамічну модель, тобто систему узагальнених уявлень людини про власне тіло в спокої і при русі, про просторові координати та взаємне розташування окремих його частин [8]. Схема тіла – складний синтетичний образ власного тіла та його частин, що утворюється в мозку людини на основі сприйняття кінестетичних, тактильних, вісцеральних, вестибулярних, зорових, слухових та інших подразнень у зіставленні зі відбитками минулого сенсорного досвіду.

Встановлено, що реалізація функцій схеми тіла пов'язана, насамперед, з діяльністю таламо-парієтальної системи; інформаційний образ, що становить її основу, відрізняється відносною стабільністю, а його формування в онтогенезі носить характер деталізації вроджених передумов [6]. Вік з 2 до 5 років є чутливим періодом формування схеми тіла, що відбувається під впливом як біологічної, так і соціальної програм розвитку [2].

Схема тіла формується в результаті навчання дитини на основі інтеграції пропріоцептивної, тактильної, вестибулярної та зорової інформації. Субсистема схеми тіла створює інформаційні «образи тіла», що складаються із двох структурно-функціональних блоків, перший з яких формує «динамічний» образ тіла, а другий – сукупність центральних структур, які становлять основу апаратів довгострокової пам'яті, що забезпечує фіксацію, зберігання й витяг «статичного» образу тіла [6]. Статичний образ тіла може існувати у вигляді великої кількості еталонів – закодованого опису координат розташування частин тіла відносно одна одної на окремих етапах заученого руху. В результаті навчання кількість таких еталонів безупинно зростає.

Рівні, з яких складається схема тіла: нижній, автоматичний (підсвідомий рівень) та верхній – рівень внутрішнього представлення тіла, який служить основою для усвідомленого сприйняття конфігурації тіла, формування системи відліку та встановлення його орієнтації щодо довкілля. На верхньому рівні схеми тіла відбувається формування мети рухової дії, її просторової орієнтації, вибір необхідного як просторового, так і часового масштабів руху. Простежується відповідність ієрархічним принципам багаторівневої системи рухових дій М. О. Бернштейна [1].

Одне з важливих завдань фізичного виховання дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку – забезпечення участі великих м'язів тіла та кінцівок у формуванні схеми тіла. Це пояснюється тим, що включення в кільцеве управління руховою активністю великих м'язових груп у період становлення схеми тіла є важливою умовою забезпечення стимуляції активності вегетативних функцій і зростання функціональних резервів організму дитини. Відзначимо, що периферичні нервові цен-

три вегетативної нервової системи, що знаходяться за межами головного та спинного мозку, відчувають безпосередній механічний вплив при переміщенні великих ланок тіла, на чому ґрунтуються деякі східні системи фізичного виховання для управління фізичним станом людини.

Відтак, незважаючи на те що накопичено багато знань з фізичного виховання дошкільників з розумовою відсталістю, залишається гострою проблема відсутності механізмів їх реалізації, зокрема індивідуалізації навчально-виховного процесу. Практика показує, що корекційно-розвивальний процес, побудований на взаємозв'язку розвитку рухових, інтелектуальних і психомоторних здібностей найбільш результативний. Такий підхід передбачає обґрунтування педагогічних засобів, методів і технологій фізичного виховання дітей на засадах психології, біомеханіки та фізіології рухової активності, у відповідності з якими основою оптимізації фізичного стану є не кількість фізичних вправ (обсяг навантаження), а якість рухових дій, їх взаємодія як безпосередньо між собою, так і в структурі основних видів діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность / Н. А. Бернштейн. – М., 1990. – 496 с.
2. Гурфинкель В. С. Концепция схемы тела и моторный контроль. Схема тела в управлении позными автоматизмами / В. С. Гурфинкель, Ю. С. Левик, В. А. Лебедев // Интеллектуальные процессы и их моделирование. Пространственно-временная организация. / под ред. Чернавского А. В. – М. : Наука, 1991. – С. 24-53.
3. Евсеев С. П. Адаптивная физическая культура: уч. пособие. / 2-е изд., стереотип. / С. П. Евсеев, Л. В. Шапкова. – М. : Советский спорт, 2004. – 240 с.
4. Медникова Л. С. Развитие чувства ритма у дошкольников с интеллектуальной недостаточностью: [монография] / Л. С. Медникова. – Архангельск : ПГУ им. М.В.Ломоносова, 2002. – 144 с.
5. Селиверстова И. Н. Методика умственного воспитания детей старшего дошкольного возраста средствами физической культуры : автореф. дис. для получения науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / И. Н. Селиверстова. – Челябинск, 2003. – 18 с.
6. Смирнов В. М. Система «схемы тела» и сенсорная организация движений / В. М. Смирнов, А. Н. Шандурина. – Л.: Наука, 1975. – С. 189 – 195.
7. Стрекалов А. С. Развитие двигательных и познавательных способностей детей дошкольного возраста с умственной отсталостью на основе принципов индивидуализации и дифференциации их деятельности / А. С. Стрекалов // Вестник Тамбовского университета. – Серия Гуманитарные науки. – Тамбов, 2011. – Вып. 12 (104). – С. 221 – 225.
8. Head H. Studies in neurology, in two volumes / H. Head. – London: Hodder and Stoughton, 1920. – Vol. 2. – pp. 469 – 483.